

bardzo wiele własności Złota, prócz koloru, który jest biały. Ciężka jest do topienia przez się, łatwiejsza zaś, gdy się pomiesza z innymi Metalami, lub Podmetalami. Z żywym Srebrem niechce się *amalgamować*. Ze się nią prawdziwe Złoto łatwo fałszować może, dlatego wywóz iey jest zakazany.

78. Rzecz ta jeszcze dotąd nie jest doskonale poznana, czymby była właściwie. Wielu jest, który ją poczytuja za osobny Metal, nowy, świeżo należony. Duudzy podobno gruntowniey dowodzą, a między temi i P. *Buffon*, że Platyna jest tylko mieszaniną Złota i Żelaza.

79. Ze Żelazo w niej jest, pokazuje Magnes Żelazo wyciągający: że jest Złoto, pokazuje własności Złota. Wiele zaś Złota, wiele Żelaza w tej mieszaninie być może, dobrze wiedzieć nie można. Czwarta część Żelaza z trzema częściami Złota zmieszana, wydaje ten kolor, który ma Platyna. Z tym wszystkim musi być w nim więcej Złota, kiedy nieiaki P. *Kellner* Chymista i Metallurgista, ofiarował Dworowi Hiszpańskiemu tyle Złota, ile mu przystawi Platyny.

R O Z D Z I A Ł III.

O Srebrze.

80. **P**O Złocie następuje Srebro, iak najpierwsze po nim w scaunku. Tu znówu
poy-

poydę takąż drogą: opiszę własności, Kruszące, doświadczenie, wytapianie, czyszczenie, kopalnie, zażycie, próby, &c.

§. I.

Własności Srebra.

81. Srebro czyste, iest Metal biały, lśniący, trwały, po Złocie nayciągleyszy, dźwięk mający. Jest podleysze od Złota, przecięż po Złocie nad wszystkie inne Metale szacownieysze, i w takiej z Złotem przyiaźni, że się rzadko nayduie Srebro, ktoreby nie w sobie Złota nie miało.

82. Naywiększą po Złocie ma ciągłość, tak dalece, że z iednego tylko granu, można wyciągnąć drot 3. łokcie długości mający: albo zrobić kubek z. łoty wody w siebie zabierający. Ciągłość ieszcze ta widziana bydź może na owych listkach z Srebra bitych, dla Malarów do poszrzebrania.

83. Sprężynowatość ma większą iak Złoto, Cyna i Ołów: lecz mnieyszą iak Miedź i Zelazo. Twardość większą iak Złoto, Cyna i Ołów: mnieyszą iak inne Metale. Wytrzymałość mnieyszą iak Złoto lub Zelazo: większą nad dalsze Metale. Drot bowiem mający iedną dziesiątą część cala grubości, utrzymać może ciężaru funtów 370. nim się urwie.

84. Dźwięk wydaie po miedzi nayprzyjemnieyszy: tym więcęcy zaś traci sposobności do wyda-

wydnania dźwięku, im więcej, jest z Ołowiem pomieszane. Czyste, bez wszelkiego przymieszania jest lżejsze od Złota, żywego Srebra i Ołowiu: lecz ważniejsze od Cyny, Miedzi i Żelaza. Stopa kostkowa czystego Srebra waży 11,523 uncyi.

85. Topi się w ogniu w tym samym czasie, gdy się rozpała, i mniej w siebie bierze gorąca jak Złoto. Tak jest trwałe w ogniu, że topiąc go przez miesiąc nieprzerwanie w ogniu ledwie dwunastą część utraci. Przez *Antimonium* iednak, Sol i Arszenik, w ogniu z dymem ulatuje. Gdy się przymiesza do materyi szklannej, farbuie szkło kolorem purpurowym.

86. Czyste Srebro ani na powietrzu, ani w wodzie się nieodmienia, nie psuje, nie rdzewieje: od pary przecięż, lub dymu siarczystego, powierzchność jego czernieje.

87. Rozpuszcza się w Serwaserze. Z żywym Srebrem daie się łatwo amalgamować. Z Solą ma nieprzyjaźń tak dalece, że gdy się Srebro w Serwaserze rozpuści, a potem się wrzuci Soli, Srebro ustępować musi.

§. 2.

Kruszce Srebra.

88. Srebro albo się nayduie czyste, widocznie albo w Kruszcach ukryte. Czyste pospolicie jest w drobnych cząstkach, a czasami w nadzwyczajnych sztukach,

89. Czyste w drobnych cząstkach, w podobieństwie ziarn, gałązków, listków, włóków, &c. tak jest powszechne, że nad wszystkie inne Metale. nayprędzey znalezione być może na różnych kamieniach, i w ziemiach: osobliwie na Kwarcu, Szpacie, Łupku, Łyszczeniu, Rogowym kamieniu, nawet i na Kruszcach Srebro ukrywających. Czasem się zdarza, że czyste Srebro kamienną po wierzchu kieszulką będzie powleczone.

90. Nie jest to rzecz ni podobna w przyrodzeniu, naydować w ziemi nadzwyczajne bryły czystego Srebra. Pod *Freyberg* w Saxonii wycinano Sztuki do Pół cetnara wążące: iłowszem iedną między temi trzy ćwierci łokcia długą, pół łokcia szeroką, ćwierć grubą; pięć ćwierci cetnara wynoszącą. Rzadkie to przecież są rzeczy.

91. Naypowszechniejsze są Kruszcze Srebra ukrywające: a lubo różnie być może mineralizowane, osobliwie przecież Siarką i Arszenikiem. Kruszcze te następnie się zaraz opiszą, z wymienieniem ich pożyteczności, i przydaniem nazwisk Niemieckich dla tego, że w Kopalniach zagranicznych pod tym imieniem widziane być mogą.

92. *Szklannokrutz*, po niemiecku *Glaserz*; jest między srebrnymi Kruszcami nayobfitszy, a osobliwie ten, który z koloru ma podobieństwo do Ołowiu, i taką miękkość, że się pod młotem płaszczy. Ma podobieństwo do szkła niby

niiby topionego, i częstokroć na sobie lśniące ziarną, lub włoski. Jest ciężki: topi się od płomienia świecy: nożem daie się kraiać. Sto funtów takiego Kruszcza, więcey pospolicie wydaie iak 75. funtów Srebra. Kolor trafia się różny: ołowiasty, brunatny, zielony, żółty: między temi ten, który iest koloru brunatnego, od zarznięcia nożem zielenieie. Jest takież Kruszc i kruchy, do nieiakiey zużeli podobny, który lubo mniej wydaie Srebra, ieszcze przecieź nie iest ubogi.

93. W tym Kruszc Srebro czyste z Siarką iest pomieszane, albo mineralizowane. Najduie się w wązkich żyłach gór pierwiastkowych: rzadko kiedy w bliskości Miedzi, lub Ołowiu. Czasem miewa i Złoto. Jest w Norwegii w Kopalni *Konsberg*: w Węgrzech pod *Schemnitz*: w Saxonii pod *Freyberg* i *Annaberg*: w Czechach pod *Joaachimsthal*.

94. *Czerwonekrusz*, po niemiecku *Rothguldenerz*: iest po poprzedzającym w Srebro naybogatszy: ma kolor różnie czerwony, a czasem aż czarny: niektóry iest przezroczysty, a niektóry ciemny. W ogniu od świecy z trząskiem się rozlatuje, i wydaie smrodek arszenikowy: Srebro tu bowiem iest Arszenikiem i Siarką mineralizowane.

95. Przezroczysty czerwony ma podobieństwo do Rubinu. Czaray ziarnisty ma na sobie drobne iskierki lśniące. Czarny mialki, czuie się w palcach iak sadze. Czerwony-ciemny

ny ma podobieństwo Cynobru. Między temi ostatni jest naybogatszy; cetnar bowiem wydaje około sta grzywien Srebra: czarny zaś mialki ledwie tylko daje grzywien 20.

96. Nayduie się pospolicie w pierwiastkowych górach przy Kruszcach poprzedzającym: czasem i w innych miejscach; nawet w najtwardszych kamieniach i opokach, wtedy przecięz uboższy jest w Srebro. Jest w Almayi pod *Marienkirch*: w Węgrzech pod *Schemnitz*, gdzie ma w sobie i Złoto; pod *Nelisobl*, gdzie ma w sobie i Miedź: w Niemczech w Hercynii na *Andreasberg*, gdzie cetnar od 50. do 150. grzywien Srebra daje: w Saxonii pod *Freiberg*: *Joachimsthal*.

97. *Białokrusz*, po niemiecku *Weisguldenerz*: jest koloru podobnego do Ołowiu; lśniący, ciężki, kruchy. Cetnar czasem więcej daje iak 20. grywien Srebra; ale to zawisło do tego, gdzie się kopie, czyli w górach pierwiastkowych, czyli w innych miejscach. Zawiera w swojej mieszance Srebro, Miedź, Ołów, Arsenik i Siarkę.

98. Nayduie się w Węgrzech pod *Schemnitz*, i w Siedmiogrodzkiej Ziemi, gdzie oraz zawiera w sobie i Złoto. Jest w Tyrolu w białym Marmurze: a w Arcybiskupstwie Salzburskim w kamieniu *Gas* zwanym. W Czechach jest pod *Joachimsthal*: na Szląsku pod *Reichenstein*, *Zuckmantel* i *Gotsherg*.

99. Do tego Kruszcju należą jeszcze i inne, które inne gatunki: ieden od poprzedzającego jaśniejszy, *Weiserz* zwany; drugi ciemniejszy *Silberschwarz*. Pierwszy ubogi jest w Srebro, ledwie grzywnę z cetnara dający; drugi wydaie i po 100. grzywien. Jak pierwszy, tak drugi nayduie się w Hercynii i Saxonii; drugi zaś osobliwie w Węgrzech, Czechach i Szląsku.

100. *Rogokrusz*, po niemiecku *Hornerz*; jest wpół przezroczysty Kruszc, do rogu, albo *Colophonium* podobny. Kolor iego jest różny: biały, perłowy, brunatny, żółty, zielony, lub czerwony. Jest kruchy i nie bardzo ciężki. Topi się przy płomieniu świecy, i wydzie smrod, czasem i płomień błękitny się czysty. Srebro tu jest z Siarką i Arszenikiem. Rzadko kiedy bywa w Srebro bogaty. Nayduie się w Saxonii pod *Johann-Georgenstadt*, nie głęboko pod zwierzchnią ziemi darnią.

101. *Płowokrusz*, po niemiecku *Fablerz*; jest bardzo podobny Białokruszowi wyżej wyrażonemu i zawiera w sobie cząstki kamienia kruszczaku. Kolor iego jest brunatny, albo brunatno-siwy, z cząstkami białemi lśnącemi. Ma w sobie Srebro, Miedź, Arszenik, Siarkę i Żelazo: czasem w cetnarze ledwie kilka łotów Srebra, a naywięcej Miedzi, i wtedy należy do Kruszców miedzianych. Częstokroć przecięć cetnar wyda kilka grzywien Srebra. Nayduie się w Szwecyi, w Węgrzech pod *Neufors*,

w Czechach pod *Hobenzlb* : w Saxonii pod *Freiberg* : na Szląsku pod *Dittmansdorf*.

102. Tu należą dwa osobliwsze Kruszcze w Xięstwie Haskim pod *Frankenberg* się naydujące. Jeden ma podobieństwo do kłosek żytnych, i tak jest bogaty w Srebro, że cetnar wydaie 50. grzywien. Drugi jest drobny, mający podobieństwo do much, i różnego kształtowego Owadu.

103. Gdy namienia Kruszczo osobliwszego kształtu, muszę porządkiem i o tym namienić, który się nayduie pod *Ehrenfriedersdorf* w Saxonii. Takie ma podobieństwo do gęsiego łajna, że go Niemcy nazwali *Gäusekotigerz*. Prócz czystego na nim Srebra, ukrytego cetnar kilka grzywien wydaie.

104. *Piorokrusz*, po niemiecku *Federerz* : jest ubogi w Srebro, z cetnara ledwie 4. łoty wydaiący. Jest lekki, pulchny. Srebro w nim jest Siarką, Arszenikiem, *Antimonium* mineralizowane. Nayduie się pod *Braunsdorf* w Saxonii.

105. Prócz tych wymienionych Kruszców, nayduie się jeszcze Srebro w Kruszcach innych Metalów i Półmetalów, od których się oddziela. Ze zaś takowe Kruszcze głównie się na inny Metal topią : więc na swoich się miejscach wymienia.

106. Są przecież jeszcze niektóre ziemie, między Kruszcze Srebrne się liczące. Jest Margiel białawy, albo drobne ziarna czystego Srebra,

bra, albo wywietrzały Kruszcze w sobie mający. Jest Jt błękitny w drobnych cząstkach, czyste Srebro zawierający. Jest Ugier pewny, czerwony, żółty, albo czarniawy. Jest Gaszcz płynny z gór wypływający, i na powietrzu twardniejący: biały, siwy, lub brunatny.

§. 3.

Doświadczenie Kruszców Srebrnych, i wyprowadzenie Srebra.

107. Doświadczyć Srebra w iakowym Kruszcze, niemasz pewniejszego sposobu, jako wyprowadzić go: kiedy przecięż Kruszcze bydy mogą troinkie, albo czyste Srebro mające, albo łatwe, albo ciężkie do topienia: ztąd i sposoby do wyprowadzenia różne są.

108. Jeżeli Kruszcze ma w sobie, lub na sobie czyste Srebro; albo chcąc się dowiedzieć, czyli to, co się w kamieniu biało błyszczy, iest Srebram; zażyje się amalgamacyi przez żywe Srebro.

109. Kruszcze takowy potłucze się iak najdrobniey, jeżeli nie iest przez się mialki, i spławi w łodce, aby się rzeczy, które nie są Metalem, oddzieliły. Szlicht metalowy zebrany upali się w iakim naczyniu na ogniu, ale bez topienia: potym się ugotuje w wodzie: nakoniec z wody wybrawszy, wysuszy się.

110. Szlichtu już suchego namieszawszy z trzecią częścią drobno - ziarnistego piasku,

włoży się w naczynie iakie czyste drewniane, nakształt stępki do tłuczenia soli: i nalecie się żywego Srebra. Tu się zaraz Srebro pokazać powinno, i nakształt proszku na żywym Srebrze osiadać. Dla lepszego wyprowadzenia, często mięsząc trzeba tłuczką drewnianą, albo innym iakim drewniankiem. Postrzegąwszy zaś, że już żywe Srebro nie wyciąga: co się pokaże przez przyłanie świeżego; nalecie się wody i spławi, aż same żywe Srebro czyste zostanie. Na koniec to żywe Srebro wstawi się w tygielku na ogień węglany: żywe Srebro z dymem wyleci, a Srebro się zostanie, które ztopi się Boraksem, i pokaże, czyli ma iaki inny Metal przymieszany, do oddzielenia.

111. Jeżeli Kruszcze ukryte Srebro małego jest łatwy do topienia: czego albo na małym sztucze doświadczyć można: albo wnosząc kiedy nie będzie miał wiele twardego kamienia: wtedy przygotowawszy iak do amalgamacji, jedną część Kruszczy zmięsza się z siedmią częściami w trociny obroconego Ołowiu, i włoży się w tygiel do ztopienia. Lecz ostrzegam, że Ołów czysty być powinien, ile że rzadko który Ołów jest bez Srebra. Pod *Vil-lach* w Niemczech ma być najczystszy. Radzę więc, aby swój Ołów pierwszy doświadczyć wiele w sobie ma Srebra, przez sposób niżej, w tym Paragrafie napisany na Ołów Srebrem napoiony: aby część Srebra w Ołowiu już

za-

zawartego, potrącić w rachunku można było od Srebra z Kruszcem wyprowadzonego.

112. Gdy się więc Kruszc z Ołowiem zmieszany topić zaczęte, przemiesza się prętem żelaznym rozpalonym. Wyleie się na formę żelazną dołki wybite młotem. Gdy ostygnie, zuzel się odbiie: a Ołów Srebrem napoiony obróci się, iak się po następującym sposobie napisze.

113. Jeżeli zaś Kruszc jest ciężki do topienia, jeżeli ma wiele twardego kamienia: upał pierwey dobrze, utłucz potym, i do iedney części podług trudności topienia, coraz więcej przymieszay trocin ołowianych: od 9. aż do 14. części. Wstaw w węgle do topienia. Tym czasem miey przygotowany proszek następujący.

114. Trzy części gleyty, iedną część kizłu kamienia; potłucz drobno: upalaj w ogniu z dziesięć razy: potym ztop. Gdy ochłodnie, naydziesz na spodzie Ołów, ten oddziel: zwierchną zaś szklaną materyą potłucz młotem, i schoway.

115. Gdy się więc wyżej wymieniony Kruszc z Ołowiem z trudnością topić będzie: weźmiesz na łyżeczkę tego proszku, wsypiesz, i rozpalonym żelazkiem zamieszasz: a prędko się ztopi. Wyleiesz w formę: zuzel odbiiesz: a z Ołowiem Srebro w sobie mająym, tak z tym, iak z poprzedzającym, tak sobie postąpisz.

116. Wstaw w piecyk miernie węglami ogrzany, mnicha nakrywszy gąsiorem, nich się po-

powoli ogrzewaia. Gdy się dobrze ogrzeia, włóż do mnicha Olów Srebrem napoiony, w drobne sztuki posiékany. Obsyp węglami. Dodaj pierwey dobrze ognia, potym nieco pofolgny: i tak czyn na przemiany, aż Olów wszystek w mnicha wsiąknie, a Srebro czyste na mnichu zostanie. Nakoniec powoli piecyk ostudzisz, i wybierzesz

117. Może nie każdemu będzie wiadomo, iż kim sposobem w piecyku ogień się pomnaża, umniejsza, i wcale wygasa. Kiedykolwiek wszystkie lufty będą otwarte, wtedy się węgle nayżywiey zarzą, i ogień iest nymocniejszy. Im więcej luftów się zatyka, tym bardziej przyduszaia się węgle, i ogień iest słabszy. Gdy się ze wszystkim zatkają lufty, w krotkim czasie, ogień wcale gasnie.

118. Tym sposobem otrzyma się Srebro, od wszelkiey inney rzeczy, która nie iest Srebrem, oczyszczone. I mniemam, łatwo sobie każdywniesie, że takim sposobem przez wpędzenie w Olów, i potym wypędzenie z niego, doświadczac może i inne Metale inż z Kruszcuytopione, czyli w sobie Srebra nie maia, i wiele go zawieraią.

119. Jeżeli przecięż w Cynie, albo Zelazie Srebro będzie ukryte: albo się zechce doświadczac, czyli te Metale nie maia Srebra: wtedy nieco zażyie się odmiany. A nayprzód co do Srebra z Cyną mieszanego. Weźmiiy takiego Srebra naprzykład dwa łoty, przyday
czy-

czystey Miedzi łotów 4. i. czystego Ołowiu łotów 14. ztop w piecyku, w topieniu posypawszy proszkiem, i zamięszawszy, iak się wyżej napisało o Kruszcach ciężkich do topienia. Gdy ostygnie, odbiiesz zuzel, a z Ołowiu w mniczu Srebro wypędzisz.

120. Jeżeli Srebro będzie w żelazie lub stali: obróciwszy żelazo w trociny, do iedney części trocin, przyda się dwie części dobrze żoltey Siarki: postawi się na wolnym ogniu, aby się siarka rozpuściła, z żelazem dobrze pomieszała. Co gdy się stanie, doda się tegoż ognia, aby się siarka wypaliła. Gdy ochłodnie, rozetrzyi, przyday 12. części trocin ołowianych, i ztop iak wyżej Kruszcze trudne do ztopienia: proszkiem posyp i męszay. Srebro z Ołowiu w mniczu wypędzisz.

121. Może co więcey o Srebrze wypadnie pod innemi Metalami: tu tylko wspomnę, iak się Srebro przyprawia do białosci, kiedy od przymieszaney Miedzi czerwienie. Gotuje się w wodzie z Waynsztynem i prostą solą: od tego Miedź ginie na powierzchni Srebra, a Srebro bieleie.

§. 4.

Gdzie się Srebro nayduie, i do czego się zażywa?

122. Góry pierwiastkowe nayobfitsze w swych wnętrzościach mają Srebro: mieć mogą i góry potopowe, lubo skąpiey. Jako
zaś

zaś Srebro w różnych innych rzeczach ukrywać się może, a te mogą być na różnych miejscach; tak i Srebro różne miejsca mieć mogą.

123. Właściwe Srebra Kopalnie, gdzie albo czyste Srebro, albo przy innych Metalach najgłówniej na Srebro kopią: są wprawdzie i w Europie, najsławniejsze przecież w Ameryce. Góry Amerykańskie *Potosi* zwane, w kraju *Los Chalcas*, i góry S. Ludwika *de Zacatecas* nie daleko Meksyku, tak go obficie wydają, że się Hiszpańskich miejsc Właściciele chlubią, iż z Srebra od wynalezienia Ameryki dotąd wywiezionego, mogliby z Ameryki do Europy most srebrny wystawić.

124. Jest to wprawdzie przesadzona chłuba: z tym wszystkim wiele się wywiezionego Srebra poniekąd ztąd się poznawać może, że ledwie nie co rok z Ameryki do Hiszpanii przychodzi *srebrna Flotta*, stęplowanym Srebrem, albo całemi lanami sztabami, (dragami,) czystego Srebra naładowana. Różni się, którym to Srebro własnością należy, od wszystkiego tylko część piąta idzie na Króla Hiszpańskiego.

125. W Europie sławne Kopalnie są te. W Francyi w górach *Saut*, leżących w Langwedocyi nie daleko Narbony: a drugie w Prowancyi nie daleko *Toulon* w górach *Carquaireme*. W Anglii osobliwie w Hibernii mają nie mało Srebra w bliskości *Kingsale*. W Norwegii około *Christiania*, są bogate Srebra Kopalnie Roku 1710. otworzone. Szwecya pod *Stolberg* ma obfi-

czyste i czyste Srebro. Węgry mają pod *Carlsberg* i *Eperiesz*. Słowem, każde prawie Państwo w Europie ma go mniej lub więcej.

126. Zdać się, że Niemcy najwięcej mają mieysc, gdzie Srebro kopią: Saxonia osobliwie jest w tym uszczęśliwiona. Saskie bowiem bogate Kopalnie są te. Pod *Freyberg* jeszcze Roku 1169. zaczęte. Pod *Annaberg* Roku 1460. zaczęte. Pod *Schneeberg*, żąd od Roku 1471. przez lat 20. beczek 123,355. wykopano. Pod *Johann Georgenstadt* nad wszystkie nuybogatsza, na której jeden Obywatel w *Zwickau* przez czas nie długi, samego tylko czystego pożytku beczek 5. odniósł.

127. Dalsze w Niemczech Kopalnie są w Hercynii pod *Clausthal*, *Andreäberg*, &c. W Czechach pod *Kuttenberg* i *Joachimsthal*. W Szląsku pod *Reichenstein*, *Silberberg*, *Zuckmantel*, &c. &c.

128. U nas w Polsce, gdyby wszystkie mieysca należycie były poznane, iako nie wątpię, aby się nie miały naydować Metale pierwiastakowych gór niepotrzebujące: tak oraz aby się nie miało naydować i Srebro z niemi ziednoczone. Z dawniejszych wspomina *Opaliński*, że z *Olkusza* c. rok dawano 6000. grzywien Srebra. *Kromer* zaś i *Starowolski* namieniają, że Srebro być ma pod *Sławcami*, *Chrzanowem*, *Siewierzem*, *Nowogórą*. Podług tegoż *Starowolskiego* ma być pod *Sandomierzem*, *Kielcami*. Podług niektórych, na Wotyniu pod *Krzemiem-*

cem i *Wiśniowcem* nad rzeką *Ikwa*, ma być podobieństwo do Srebra.

129. Srebro wielorako się zażywa. Najgłówniejsze jego zażycie jest na Piepiądzę stępem naznaczone, które w pospolitym używaniu *Białą Monetą* zowiemy, i które każdy kraj pod innym mając stępem, i w innej wartości, zagranicznych pospolicie nie przyjmie.

130. Dalsze zażycia, osobliwie na różne pyszne naczynia, albo kosztowne drobiazgi okazują stoły i zchowania możniejszych. Srebrem okręcają się nacie różne, z których się wyrabiają różne kosztowne materje na odzieniu. Wybijają się z niego listki dla Malarzów do poszrebrzania różnych rzeczy. Robiły się niegdyś i lekarstwa, lecz już wyszły z mody.

§. 5.

Proby Srebra.

131. Po dziś dzień nie jest osobliwością przez sztukę Miedź wskroś tak ubielić i udać, że od oka ciężko od Srebra rozcznać przychodzi. Aby się więc w kúpowaniu osobliwie niewiadomy nie szukał, podam sposób doświadczenia.

132. Doświadczenie to wprawdzie najsłabsze w mnichu pod gąsiorem, ale w takim razie być nie może. Więc się na prędce tak postąpi. Dobrą *Aqua regis* nie rusza Srebra, lecz Miedź niech będzie iaka chce, w nim się

rozpuszcza: Srebrem zatym wątpliwym natrze się probierny kamień, miejsce natierania na kamieniu pomoże się *Aqua regis*: jeżeli natarcie ze wszystkim zginie, jest Miedź sama biała: jeżeli czarnieje, jest Miedź biała z częścią Srebra mieszana: jeżeli żadney nie ponosi odmiany, jest Srebro.

133. Przysąpmy do prob Srebra. Srebro czyste, i ile być może, nie w sobie innego nie mające, dać się niby na 16. części: ztąd Srebro czyste zowie się szesnastey proby. Kiedy zaś w pospolitym wyrabianiu zawsze się mniej więcej do Srebra przydaie Miedzi, ztąd wypadają różne niższe proby od szesnastu.

134. Jeżeli 15. części będą Srebra, a 1. Miedzi: wtedy Srebro jest proby piętnastey. Jeżeli 14. Srebra, a 2. Miedzi: wtedy czter-nastey. Jeżeli 13. Srebra, a 3. Miedzi: wtedy trzynastey: i tak daley. Kiedy już przydaie do tego, że więcej będzie Miedzi, iak Srebra, Cudzoziemcy wtedy zowią *Paii Pagamenti*: a my Miedzią srebrzaną nazwać możemy.

135. Dla prędkiego doświadczenia tych prob, i pomieszania, mają Złotnicy srebrne igielki, podług stopnia pomieszane, i liczbą proby naznaczone. Z temi tak się postępuje, iak się o igielkach złotych, pod Złotem napisało. Od Złotników wychodzące rob. ty, pospolicie są proby 12. i znak proby na robotach klasć powinni: chybaby kto chciał, albo dał lepszego lub podlepszego Srebra.

136. Moneta była wszystka iest różną wielością Miedzi mieszana. Czyścieyszey w Europie niewiem czyli naydziemy, iako gdy będzie 15. łatwo i 16. gran czystego Srebra, z resztą do 16. lotów, miedzią nadstawionego: albo gdy będzie troszkę lepsza iak 15. próby. Talary najlepsze mało co przechodzą, (w Niemczeh,) 14. próbę. W drobnieyszey zaś Monecie w Niemczeh do grzywny Koloniskiey czystego Srebra tyle przydają Miedzi, ażeby na wybitie 12. Talerów wartości dostarczało. Już teraz i podleysze Srebro biorą.

137. Chcąc doświadczyć we wnętrzną wartość iakowey Monety, można ją mieć na przedce na probiernym kamieniu przy igielkach probiernych, iako się wyżej napisało. Naypewniey zaś przez ztopienie z cłowiem, i wypędzenie w mniczu według §. 3. a pokaże się wiele było odważoney Monety, a wiele się czystego Srebra zostało.

ROZDZIAŁ IV.

O Miedzi.

138. **P**oprowadzą Metale, które dla kosztowności swojej nie są pospolite, i ieli prócz pieniędzy inaczey się zażywają, już to zbytków granic dochodzi. Teraz następują w pospolitym używaniu potrzebnieysze.

O Mie-